

MUĞANLILI AŞIQ SABİR YARADICILIĞINA BİR NƏZƏR
(Zaqatala aşıq mühitinin nümayəndəsi kimi)

Açar sözlər: Zaqatala, Muğanlı, Aşıq Sabir, saz sənəti, poeziya

Zaqatalanın Muğanlı kəndində dünyaya göz açmış Aşıq Sabir Azərbaycan aşıq sənətinin layiqli davamçılarından biridir. Çox dərin, mənalı, keşməkeşli ömür və yaradıcılıq yolu keçən Aşıq Sabir yaşadığı, böyüyüb boya-başa çatdığı obasında, gəzib dolaşdığı uzaq ellərdə belə, zamanəsinə boyun əyməyən mübariz bir insan, ustad aşıq, ailəsinə bağlı, sevgisinə layiq, incə ruhlu bir sənətkar kimi tanınıb. Zaqatala aşıq mühitində istər tarixən, istərsə də çağdaş dövrümüzdə onlarla ustad və ifaçı sənətkarlarımız yetişmişdir. Onların hər birinin ayrılıqda, istər Varxiyanlı Aşıq Məhəmməd, Aşıq Dibro, Çobankollu Aşıq Kazım, Qımırlı Aşıq Ziyaddın, Cahangir Dalğın, Aşıq Sədəddin, Aşıq Əli, Aşıq Valeh, Əliabadlı Aşıq Camal, Aşıq Mədət, Aşıq Sabir və başqa bir çox sənətkarımızın Zaqatala aşıq mühitində özünəməxsus yeri və rolu olmuşdur. Adı çəkilən bu sənətkarların hər biri ayrılıqda bir tədqiqatın mövzusudur.

Yuxarıda adı çəkilən muğanlılı Aşıq Sabir Abdülməcrid oğlu İbrahimov bu mühitdə öz dəstixətti, şirin, ürəyə yatımlı ifası, səsi, bədahətən şeirlər deməsi ilə yadda qalan sənətkarlarımız sırasındadır. Təəssüf ki, Aşıq Sabirin həyat və yaradıcılıq irsi günümüzdə kimi tədqiqata cəlb olunmamışdır.

Aşıq Sabir Abdülməcrid oğlu İbrahimov 1950-ci ildə Zaqatalanın saz-söz diyarı olan Muğanlı kəndində zəhmətkeş bir ailədə anadan olmuşdur. Şeirlərinin birində böyüyüb boya-başa çatdığı yer haqqında belə deyir:

Muğanlı elimdir, doğma obamdır,
Yazda yaylağımdır, qışda sobamdır.
Ürəyim qan tökər olsam da bir xan
Mənim doğma yurdum Azərbaycan! (6)

Aşıq Sabir öz ilham pərisiylə məhz Muğanlı elində görüşmüş, hər zaman güc aldığı torpağı, doğma elini-obasını poetik obraza çevirib qəlbinin ən dərin guşəsində saxlamağa çalışmışdır. Aşıq ədəbiyyatında biz ayrı-ayrı sənətkarların yaradıcılığında öz yaşadığı yeri şeirlərində tanıtmalarına təsadüf edirik. Amma Zaqatala aşıq mühitində bu, ənənə halını almışdır. Bu mühitdə elə bir sənətkar olmaz ki, onun yaradıcılığında yaşadığı, boya-başa çatdığı yer haqqında məlumat verilməsin. Bu xüsusiyyətə biz Varxiyanlı Aşıq Mədətdə, Cahangir Dalğında, Aşıq Valehdə, Aşıq Camalda və başqa sənətkarların yaradıcılıqlarında da təsadüf edirik. Aşıq Mədət şeirlərinin birində öz yaşadığı yer haqqında belə deyir:

Yurdum Varxiyandır, Mədətdir ismim,
Vaxt olar torpağa qarışar cismim.
Sinəmdə telli saz görünən rəsmim,
Məni sevənlərə bir yadigardır.

Yengiyanlı Aşıq Əzim poeziyasından bir nümunəyə diqqət edək:

Mən özüm aşığam, Əzimidir adım,
Əliabad əyalətim, Yengiyan kəndim,
Bu dünyada bir qonağam, kun dedim,
Səndə fəyakunu bilsən, yaxşıdır.

Aşıq şeiri nümunələrində bu xüsusiyyətin olması gələcək tədqiqatçılarımıza, aşıqşünaslarımıza ayrı-ayrı sənətkarların həyatı, onların doğulduqları yer haqqında kifayət qədər dəqiq və düzgün məlumatların verilməsinə köməklik edəcəkdir.

Aşıq Sabirin dediyinə əsasən bu sənətə vurğunluq onda hələ uşaq yaşlarından yaranmışdır. Ustadın babası aşıq Allahverdi Həsilov zəmanəsinin adlı-sanlı sənətkarlarından biri olmuşdur. O, XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində yaşayıb yaratmışdır. Babası dünyasını dəyişəndən aşıq Sabirin anası atasının sazını götürüb saxlamış, evlərinin yuxarı bir küncündə asmış, bu sazı hər zaman özünə doğma və müqəddəs bilmişdir. Çox keçmir ki, Hürü ananın oğlu Sabir bu saza həvəs göstərmiş öz üzərində işləməklə, el məclislərində çalib-çağırmaqla məşhur bir sənətkara çevrilmişdir. Prof.Qara Namazov el şənliklərinin aşığın bir sənətkar kimi yetişməsində böyük təsiri olduğunu qeyd edir. (3, s.19-30) Aşıq Sabir vətənini diyar-diyar gəzib məclislər keçirdiyindən xalqın həyatını, adət-ənənələrini, dilini gözəl bilib. Heç bir ustada qulluq etmədən bu saz sənətinin dərinliklərinə yiyələnən Aşıq Sabir həm də çox gözəl səsə malikdir. Folklorşünas alim Məhəmməd Hüseyn Təhmasib “Özü də Şəmşir, sözü də Şəmşir” məqaləsində qeyd edir. “Aşıq doğrudan da hər zaman öz səsi, sazı, sözü ilə ürəklərə təsir etməyi bacaran sənətkar olmuşdur. Bu uzaq keçmişdə də belə imiş, dünən də belə idi, bu gün də belədir” (5, s.110). Məhz bu amillər Aşıq Sabirin yazdığı şeirlərin daha canlı, daha təbii alınmasında böyük rol oynamış və o, sənəti, səsi ilə elin alqışını qazanmışdır. Aşıq Sabirin sənətkarlıq irsi müəyyən bir şəcərə təşkil edir. Ustad sənətkarın babası zəmanəsinin tanınmış sənətkarlarından olmaqla yanaşı, qardaşı Şirin Qəlbinur da tanınmış el şairidir. Aşıq Sabirin oğlu Sübhan, qızı Aytən də atasının layiqli davamçılarından hesab oluna bilər. Hər ikisi sazda çox məharətlə ifa etməyi bacarırlar. Aşıq Sabirin qızı Aytən Aşıq Ulduzun şagirdi olmuşdur. Aşıq Aytən qədim havaları sazda yaxşı ifa etməklə yanaşı, klassik aşıqlarımızın da yaradıcılıqlarını gözəl mənimsəyə bilmişdir.

Aşıq Sabir gəncliyindən başlayaraq ustad sənətkarların ədəbi irsini dərindən öyrəndiyi üçün onun yaradıcılığı getdikcə zənginləşmişdir. Aşıq Sabirin yaradıcılıq qüdrəti ifa tərzini vətəndən uzaqda – Rusiya, Qazaxıstan, Gürcüstan, Dağıstan ellərində də sevilmiş və dəfələrlə müxtəlif məclislərə dəvət almışdır. O, bu gün də el məclislərinə dəvət alır. «El aşıqları, onların oxuduqları hava və ifa tərzləri, danışdıqları nağıl və dastanlar, indiki mədəni tələblər mənasında desək, əhali üçün vaxtı ilə müəllimi də, mətbuatı da, kinonu da, professional teatrı da, radionu da əvəz etmişdir» (2, s.168)

Aşıq Sabir yaradıcılığı çoxşaxəli və müxtəlif yönlüdür. Onun poeziyası əvvəldən sona vətənpərvərlik, təbiət gözəlliklərinə vurğunluq, yaşadığı el-obaya ailəsinə, ömür-gün yoldaşı Yaxşıxana sevgi, hörmət hissləri üzərində qurulub. Sevgi ilə nəfəs alan aşıq, yarının gözündən də, özündən də uzaq getməməsi üçün canını belə qurban verməyə hazırdır. Amma zaman məcbur edib qürbət eldə olarkən yazdığı qoşmaların birində belə deyir:

Gecə-gündüz damarımda axan qan,
Görən, nə düşünür indi Yaxşıxan?
Vərəqlədim keçən ömür yolumu,
O sevgi dastanının yadıma düşdü (6).

Aşıq Sabir ailəyə sədaqətli olduğu kimi, vətəninə, yaşadığı elinə-obasına da bağlı insandır. Onun poeziyasında hərdən qarıblik, vətən həsrəti duyulur, hərdən də sinədən gələn misralarında sevinc-qəm bir-birinə yoldaş olurlar. Prof. Mürsəl Həkimov haqlı olaraq aşiq ədəbiyyatının vətənpərvər, beynəlmiləl, xəlqi olduğunu qeyd etmişdir (1,s.242). Aşıq Sabir poeziyasında bu vətənpərvərlik motivləri dərin iz salır. “Düşmüşəm” rədifli şeirində sənətkar belə deyir:

Sabir qan-yaş tökər vətəndən ayrı,
Başı nələr çəkər sevgidən ayrı.
Qardaşdan, bacıdan, anadan ayrı
Şaxtalı boranlı qara düşmüşəm (6).

Və yaxud

Nə üçün yollara tikilib gözüm?
Bilmirəm çöllərdə nəyim var mənim.
Səbrim tükənibdir, yox daha dözüüm.
Qərib eldə yadigarım var mənim.

Aşıq Sabirin poetik irsini düzgün dəyərləndirmək üçün onun şeirlərinin mövzu dairəsinə, estetik mahiyyətinə, məna-məzmun tutumuna, sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə həssaslıqla yanaşmaq lazımdır. Bu xüsusiyyətlər mövzu əlvanlığı ilə seçildiyi kimi, yeni fikir aşılamaq və deyim tərzini baxımından da fərqlənir:

Hicran yaraları bağrımı dəldi,
Düşündüm ömrümün sonudu gəldi.
Daş da olsa dözməz insanın qəlbi,
Ey baharım, zimistanım, hardasan? (6)

Sənətkar yaşadığımız fani dünyamızın təzadlı olaylarına aydınlıq gətirmək üçün alleqorik predmetlərdən ustalıqla istifadə edir. Belə şeirlərində aşiq insanları saflığa, doğruluğa, imana, vətənpərvər olmağa səsləyir. Ümumiyyətlə, böyük humanizm, xeyirxahlıq, səxavət, inam, ailəyə bağlılıq, səmimiyyət, igidlik, mərdlik, vətənpərvərlik kimi atributlar Aşıq Sabir poeziyasının əsasını təşkil edir:

O gözəl şəhərim Zaqatalanı,
Könül coşa gəlib çəkə nazını,
Səs salıb dünyaya qazanıb ad-san
Mənim doğma yurdum, Azərbaycan! (6)

Zaqatalanın əsrarəngiz təbiəti bu mühitin bir çox aşıqlarının poeziyasında əks olunmuşdur. Aşıq Mədət qoşmalarının birində deyir:

Qonaqpərvərlikdə gəzsən hər yanı,
Gülüzar diyarı Zaqatalamdır.

Nəğməkar bülbülün ana vətəni,
Eşqi, bəxtiyarı Zaqatalamdır.

Folklorşünas alim Qara Namazovun fikrinə görə, aşiq sənəti məhəbbətdən yaranmışdır. Cəmiyyətə, təbiətə, torpağa, varlığa məhəbbətdən. Bu sənətdə vəsf olunan dağlar, çiçəklər, bulaqlar, çaylar, bülbül, və.s. hamısı insan gözəlliyini, insan duyğularını ifadə edir (4,s.4). Ustad sənətkarın təbiət və vətənpərvərlik mövzularında yazılmış bütün şeirlərində vətəndən ayrı bir ağrı-acı, həsrət boy verir. O, doğma elinin hər qarışına, mamır bağlamış daşına kimi nəğmələr qoşur. Bunun əsas səbəbi sənətkarın tez-tez vətəndən kənara Rusiya, Dağıstan, Gürcüstan ellərinə məclislərə dəvəti ilə əlaqədar yaranmışdır. Ailəsindən və vətənindən tez-tez və uzun müddət ayrı qalan sənətkara həsrət, qarıblik mövzulu şeirlər yazdıran da məhz qürbət olmuşdur. “Bu yerlərdə qalardım” rədifli qoşmasında Aşiq Sabir belə deyir:

Tale mənə qismət etsə, a qardaş,
Dönüb elə bu yerlərdə qalardım.
Yadıma düşüfüdür hər qaya, hər daş.
Vallah elə bu yerlərdə qalardım (6).

Sonrakı bəndlərdə aşiq yaşadığı elinin əsrarəngiz meşələrini, gözəl təbiətini vəsf edir. Vətən təbiətinin gözəl vaxtında yurdundan müvəqqəti ayrı düşdüyü üçün təəssüf hissi keçirir.

Gözəl mənzərəsi, sıx meşələri,
Ətirli bağları, yaşıl düzləri,
Kim ayrı düşərsə ağlar gözləri,
Gərək elə bu yerlərdə qalardım (6).

Sənətkar digər bənddə üzünə həsrət qaldığı sevgilisini xatırlayır:

Sevgilim hardadır, özüm hardayam.
Bəxtimə qar yağır yaman dardayam.
Vətən də darıxır mən soraxdayam.
Gərək elə bu yerlərdə qalardım (6).

Sonrakı bənddə ustad insan ömrünü axar suya bənzədir. Necə ki, su öz çuxurunda durmur, sürətlə axır gedir, insan ömründəki illər də eləcə bir-birini üstələyir.:

İnsan ömrü sudur dayanmaz, axar.
Gələcək gələcəkdir, qalanlar baxar.
Sabirəm, sinəmdə ürək sızıldar,
Gərək elə bu yerlərdə qalardım (6).

Zaqatala aşiq mühiti, aşiq yaradıcılığı mənəvi və əxlaqi dəyərlər məcmusudur. Burada insan ömrünün ağrı və acıları, sevgi və iztirabları, sevinc və göz yaşları, kini, nifrət və məhəbbəti cəmləşib. Ona görə də sənətkar bu ömür yolunda “Ömür karvanımdan can alır həyat”, “Ömrüm günüm qəm sazını çalandı” söyləyir. Eyni zamanda qəlbinin dərinliklərində olan ümidini də həyatdan qırmır. «Gələcək bir ümid çırağım mənim» deyə düşünür.

Aşıq Sabir qürbətdə keçirdiyi günlərində vaxtının çox hissəsini telli sazıyla bölüşür:

Bir sinədəftərəm vətən bağında.
Dərdi kimə deyim, a telli sazım?
Hayana baxıram bir kimsənəm yox.
Gəl mənə həmdəm ol, a telli sazım (6).

O, saz ilə həmsöhbət, sirdaş olduğu anlarını ən dəyərli anlarından hesab edir. “Ay telli sazım” qoşmasında bu barədə belə deyir:

Telinə həsrətəm xeyli zamandı,
Sənsiz nə sevincim olar amandı.
Səndən sayrı düşdüm, halım yamandı.
Gəl sinəmdə dillən, a telli sazım (6).

Dərdli – kədərli anlarında hər zaman sazını sinəsində görmək istəyən sənətkar ömrə vəfa yoxdur deyə düşünür:

Sabir səni hər anında arzular,
Yoxdur ömrə, nə dövrana etibar.
Təbiətdən əsər qanlı ruzigar,
Yanımda sızlarsan a telli sazım (6).

Aşıq Sabirin bu şeri telli saza, ümumiyyətlə saz-söz sənətinə olan hörmət və sevgidən, soraq verir. Biz aşıq ədəbiyyatında həsrət, vətəndən, doğmalarından ayrı düşən və şikayət xarakteri daşıyan nümunələrə çox sənətkarların – Varxiyanlı Aşıq Məhəmmədin, Əliabadlı Aşıq Hüseyinin, Molla Cümənin, Aşıq Mədətin, Aşıq Valehin yaradıcılıqlarında da təsadüf edirik. Aşıq Valeh şeirlərinin birində belə deyir:

Yüküm əydi, daşım düşdü qəribə.
Elimdən-obamdan aralı düşdüm.
Xeyir əkdim, şər götürdüm dünyadan,
Ağ günə can atdım, qaralı düşdüm (6).

Muxaxlı Aşıq Əli isə şeirlərinin birində deyir:

Muxaxlı Əliyəm, sinəmdə sazım,
Elin xoş günündə gəlsin avazım,
Eldən ayrı sənətkarlıq nə lazım,
Sazdan ayrı düşmək fəlakətimdir (6).

Aşıq Sabir ictimai-siyasi məzmunlu şeirlərində başına gələn hadisələrə görə çox zaman zamanın gərdisini günahlandırır. “Məni” rədifli qoşmasına diqqət edək:

Dünya, səndə bir etibar görmədim,
Saldın bu vaxtımda çöllərə məni.
Vətən həsrətilə çırpınır qəlbim.
Axıtdın sel kimi çöllərə məni. (6).

Aşıq Sabir poeziyasında ictimai-siyasi şeirlərin əsasında dünya obrazı durur. Qarşılaşdığı çətinliklərin səbəbini çərxin gərdişində görür. Sənətkar xüsusən kin-küdurətini, ağrısını acısını dünyaya müraciətlə yazır:

Ayrılıq əlindən cana doymuşam.
Sevgilimdən tənha, ayrı qalmışam.
Həsrətdən sinəmi viran qoymuşam.
Sənə bel bağlamaq olarmı, dünya? (6)

Digər bəndlərdə aşiq daha kəskin çıxış edir, dünyanı viranə, adlandırır.

Viranəsən bilirəm əzəldən bəri,
Min yerə atırsan əlində zəri,
Qəriflikdə öldürürsən Sabiri
Köksümdə min yara qoydun, a dünya (6).

Həyatdan, talenin qalmaqallı olaylarından şikayət xarakteri daşıyan şeirlərində ustad öz qardaşı oğlunun gözlənilməz və vaxtsız ölümünə dözmür, bu faciə hamı kimi sənətkarı da sarsıdır. Sənətkarın dəfn zamanı bədahətən dediyi “Ağladı” rədifli şeirinə diqqət edək:

Məclislərdə gözüm axtarar səni,
Ocağında közün axtarar səni,
Dözəmmərəm, dözümlü axtarar səni,
O çırağı sönmüş evin ağladı (6).

Aşıq Sabir ailəsinə bağlı olduğu kimi, qohum-qardaşının da dərдинə şərik olan fədakar sənətkarlarımızdandır. Onun “Ağladı” şeirində yaratdığı bədii təsvir və ifadə vasitələri Aşıq Sabirin sənətkarlıq qüdrətindən soraq verir:

Yurdunda bostanlar əkilən balam,
Ömrünə qara gün səpilən balam,
Vaxtsız çırağımı söndürdü zaman,
Dostların dost dedi, gözlər ağladı (6).

Sənətkarın məhəbbət mövzusunda yazdığı şeirləri də diqqət çəkir. O, ömür-gün yoldaşı olan bir tək sevgisi Yaxşıxana sadıq qalır, elə bir şeiri olmasın ki, orada sevgidən bir misra yazmamış olsun. Ona ilham verən bu saf sevgisi, onu həyata bağlayan telli sazı, övladları olmuşdur. “Hardasan” rədifli şeirində bu barədə saf sevgisini belə yada salır:

Yerim cənnət olsa qürbətdə mənim,
Sevincdən çox olur kədər, qəmim.
Elə bil odlanır tarlada zəmin,
Söylə görüm, ey nigarım, hardasan? (6)

Aşıq Sabir yaradıcılığında həyatdan, qocalıqdan şikayət xarakteri daşıyan qoşmalara rast gəlmək mümkündür:

Cavanlığım getdi daha əlimdən.
 Arzumun gülşəni getdi, qocaldım.
 Həm sevindən yedim, həm də ki, qəmdən.
 Ömür bildiyini çaldı, qocaldım.
 Bu dünya fanidi, gəldi – gedərdi,
 Əvvəli sevindi, sonu kədərdi.
 Ömrün sonu Sabir, onsuz kədərdi.
 Mizrabım əlimdə qaldı, qocaldım.

Sənətkarın poeziyası bununla bitmir. Bundan sonrakı yaradıcılıq dövründə ustad aşiq sənətinin daha mükəmməl incilərini yaradacaq və bu yolda daha da yüksələcəkdir. Aşiq Sabir şəxsiyyəti və poeziyası öz dolğunluğu, bitkinliyi ilə özündən sonra gələn sənətkarlar nəslinə gərəkli nümunə olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Həkimov Mürsəl. Aşiq sənətinin poetikası, "Səda" nəş., Bakı, 2004.
2. Həşimov Ə. Azərbaycan xalq pedaqogikasının bəzi məsələləri. Bakı, Maarif, 1970.
3. Namazov Qara, Aşığın sazı və sözü, Bakı, "Yazıçı" nəş., 1980.
4. Namazov Qara. Aşıqlar.(Bioqrafik məlumat kitabı), I kitab, Bakı, Səda, 2004, 444 səh.
5. Təhmasib Məmmədhusəyn. Məqalələr. Bakı, Elm, 2005, 218 səh.
6. Mənbəyi göstərilməyən nümunələr müəllifin şəxsi arxivindədir.

Зюмрюд Самедова

Институт Фольклора НАН Азербайджана(Азербайджан)

КРАТКИЙ ВЗГЛЯД НА ТВОРЧЕСТВО АШУГА САБИРА МУГАНЛЫ

РЕЗЮМЕ

В статье жизнь и творческое наследие Ашуга Сабира привлечены к исследованию. Здесь исследованы такие темы, как патриотизм, природа, любовь и общественно-политические стихи.

В этой статье так же говорится о семье Ашыга Сабира и о последователях его искусства. Исполнительное мастерство ашуга, ашугские собрания, которые он проводил и места, в которых он побывал, являются основными объектами исследования. В статье так же уделено внимание его приверженности азербайджанской ашыкской традиции. Здесь так же исследуются поэтические образцы из творчества Ашуга Сабира.

Ключевые слова: Закаталы, Муганлы, Ашуг Сабир, искусство саза, поэзия

Zumrud Samedova
the National Academy of Sciences of Azerbaijan
The Institute of Folklore (Azerbaijan)

BRIEF SIGHT AT THE CREATIVITY OF ASHUG SABIR MUGHANLY

SUMMARY

In the article are involved in research the life and creative heritage of Ashug Sabir. There are investigated such themes, as patriotism, the nature, love and political verses.

In this article as it is spoken about family Ashug Sabir and about followers of its art. Executive skill ashug, ashug's meetings which he spent also places which he has visited, are the basic objects of research. In article as the attention of its adherence to Azerbaijani ashug's tradition. Here as poetic samples from creativity Ashug Sabir are investigated.

Keywords: Zagatala, Mughanly, Ashug Sabir, the art of saz, poetry